

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

**De Rijksdienst voor het Oudheidkundig
Bodemonderzoek als kennis- en adviescentrum voor
archelogoische monumentzorg**

Mathieu Arnouts, Jet Burgert

Citation

Mathieu Arnouts, J. B. (1998). De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek als kennis- en adviescentrum voor archeologische monumentzorg. *Leidschrift : Hollandse Bodem*, 13(September), 93-99. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73120>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73120>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek als kennis- en adviescentrum voor de archeologische monumentenzorg¹

Mathieu Arnouts en Jet Burgert

In 1997 bestond de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) 50 jaar. Dit betekende tevens 50 jaar archeologische monumentenzorg, want met de oprichting van de ROB werd voor het eerst een instituut in het leven geroepen dat belast was met de zorg voor het archeologisch erfgoed. Deze rijksdienst staat in een lange traditie van overheidsbelangstelling voor het archeologisch erfgoed. Reeds in 1734 vaardigden Drost en Gedeputeerden van Drente de eerste Nederlandse monumentenverordening uit om het slopen van hunebedden tegen te gaan. De basis voor een nationaal beleid werd gelegd in 1818 met de oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden en de benoeming van C.J.M. Reuvens tot professor aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hij was de eerste hoogleraar ter wereld met een expliciete leeropdracht Vaderlandse Archeologie. In de daarop volgende periode werd een begin gemaakt met systematisch oudheidkundig bodemonderzoek en de documentatie van vindplaatsen. Dit resulteerde in 1845 in het publiceren van de eerste archeologische overzichtskaart van Nederland. Vervolgens kwamen ook in Groningen en Utrecht archeologische centra aan de universiteiten, gevolgd door andere universiteiten. Daarnaast zagen steeds meer opgravende en vondsten verzamelende verenigingen en musea het licht.

Deze voortdurende groei aan ontplooide activiteiten maakte het nodig enige mate van orde te scheppen binnen het archeologisch bestel. Uiteindelijk werd in 1940 de eerste regeling getroffen om orde op zaken te stellen. Waarschijnlijk om bemoeienis van de Duitse bezetting te voorkomen, vaardigden de Secretaris-Generaal van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht een decreet uit 'houdende bepalingen omtrent oudheidkundig bodemonderzoek en vondsten van oudheidkundigen aard'. Dit besluit voorzag in een Rijkscommissie voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (RCOB) met een eigen uitvoerende dienst. Gedurende de oorlog kwam van de implementatie van het decreet weinig terecht. De uitvoerende dienst vond echter in 1947 zijn opvolger in de huidige ROB.

Deze kreeg twee taken: het verrichten van alle opgravingen die van rijkswege plaatsvinden en het documenteren van het archeologisch erfgoed.

Organisatiestructuur

Inmiddels is de ROB, na deel te hebben uitgemaakt van de ministeries van CRM en WVC weer terug bij het ministerie van OCW, dat de organisatie in 1947 heeft opgericht. De dienst heeft een totaalbudget van circa vijftien miljoen gulden, ongeveer 100 vaste medewerkers en 150 tot 200 projectmedewerkers. De activiteiten van de ROB zijn verdeeld over drie zogenaamde sectoren: Informatie, Behoud en Onderzoek. De eerste sector zorgt voor het verwerven en opslaan van informatie. Gesteund door deze informatie overleggen de medewerkers van de sector Behoud met belangengroepen in het land over preventieve acties tot het behoud van het archeologisch erfgoed. Uitgangspunt voor dit overleg vormen plannen van partijen op het gebied van infrastructuur, woningbouw of natuurontwikkeling. Wanneer het erfgoed niet - middels wettelijke bescherming of inpassing in de plannen - in de grond behouden kan blijven, zal de sector Onderzoek door bijvoorbeeld opgravingen de kennis over het erfgoed in ieder geval documenteren, zodat het op die manier voor het nageslacht bewaard blijft. De resultaten van dat onderzoek komen vervolgens weer terecht in het documentatiebestand van de sector Informatie. Al die verworven kennis en informatie biedt de ROB ook partners in de archeologische monumentenzorg aan. Uit de werkzaamheden van deze drie sectoren blijkt dat de oorspronkelijke taken van de ROB inmiddels uitgebreid zijn. Zijn rol binnen het archeologisch bestel is verschoven van een uitvoerend naar een coördinerend en dienstverlenend orgaan. De klassieke taken (opgraven en documenteren) zijn thans alleen nog terug te vinden bij de sector onderzoek. Dat dit een nog steeds voortdurend proces is, blijkt ook uit de doelen die de rijksdienst zich voor het jaar 2000 gesteld heeft, waarover hierna meer. Deze veranderende functie heeft uiteraard ook personele gevolgen. Sinds 1996 kent de ROB naast een wetenschappelijk directeur ook een algemeen directeur. Ook in de andere geledingen worden onderzoekers steeds meer bijgestaan of vervangen door 'regelneven'.

Sinds 1992 vallen ook de scheepsarcheologie en de onderwaterarcheologie onder de ROB. Deze deelgebieden van de archeologie zijn ondergebracht in het Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwater Archeologie (NISA), dat een zelfstandig onderdeel is van de ROB en dezelfde

organisatiestructuur kent. Dit instituut richt zich op schepen en alles wat daarmee te maken heeft; zowel op het land, met name in Flevoland, als onder water.

Doelstellingen

Doel van de ROB is in allereerste instantie het verleden levend te houden. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, betekent dit niet dat de archeologen zoveel mogelijk willen opgraven. Aan de ene kant willen archeologen wel zo veel mogelijk kennis over het verleden verwerven, maar door het kwetsbare karakter van de archeologische bronnen vernietigt de archeoloog deze wanneer hij ze opgraaft. Daarom is het beleid van de ROB erop gericht het erfgoed in de grond (*in situ*) te laten rusten. De archeologische wetenschap ontwikkelt zich nog altijd; de hoop bestaat dat in de toekomst met de verbetering van de opgravingsstechniek het bronnenmateriaal minder beschadigd wordt. Bovendien is er op dit moment zo veel materiaal dat bedreigd wordt door infrastructurele vernieuwingen, dat de ROB al de handen vol heeft aan het veilig stellen van deze vindplaatsen.

Hoe de ROB deze doelstelling beoogt te bereiken staat in *Geef de toekomst een verleden; Beleidsplan 1997-2000*. Ook hierin ligt de nadruk op een preventief beleid dat gericht is op behoud van het archeologisch erfgoed *in situ*. Omdat deze zorg een gezamenlijke verantwoordelijkheid is, beoogt de ROB tevens een zo efficiënt mogelijke samenwerking tot stand te brengen tussen de verschillende overheden en de andere betrokkenen bij de archeologische monumentenzorg. Hier openbaart zich de veranderde functie van de dienst. De verschuiving naar dienstverlenend orgaan wordt in het beleidsplan nader gepreciseerd. De Rijksdienst wil zich in de komende jaren verder ontwikkelen tot kenniscentrum. Spil van dit kenniscentrum wordt de zogenoemde Kennisatlas die op dit moment in ontwikkeling is. Deze bevat systematisch geordende informatie over het Nederlandse bodemarchief en de Nederlandse bewoningsgeschiedenis. Deze Kennisatlas moet het uitgangspunt worden voor een verantwoord selectiebeleid op de lange termijn. Aangezien het bodemarchief niet geheel behouden kan blijven, moet een onderbouwde keuze gemaakt worden welke zaken vanuit (inter)nationale optiek behoudenswaardig zijn. Deze voor alle partijen in de archeologische monumentenzorg gemakkelijk toegankelijke gegevens kunnen tevens worden gebruikt voor het samenstellen van overzichtskaarten, verwachtingsmodellen, statistieken en teksten.

De uitvoerende taken van de ROB zullen in de toekomst beperkt zijn tot

die werkzaamheden die direct in dienst staan van het kenniscentrum. Veel van de werkzaamheden die de ROB voorheen zelf uitvoerde, zullen in de toekomst uit handen worden gegeven. Het vacuüm dat hierdoor ontstaat moet opgevuld worden door een onafhankelijk dienstencentrum dat zowel in opdracht van het kenniscentrum als andere bevoegde instanties diensten zou kunnen leveren, variërend van de restauratie van een artefact tot het verzorgen van opgravingen, inclusief wetenschappelijke rapportages.

Projecten

Om een indruk te geven van de reikwijdte van de werkzaamheden van de ROB zullen hier enkele spraakmakende archeologische projecten van de laatste jaren de revue passeren. Deels waren deze het gevolg van grootscheepse infrastructuurle ingrepen in het landschap, zoals de aanleg van de Betuwelijn en de bouw van duizenden nieuwbouwwoningen op de zogeheten VINEX-locaties. Langs het beoogde traject van de Betuwelijn bevonden zich 22 archeologische vindplaatsen, zo ontdekte de ROB. Door overleg met de Nederlandse Spoorwegen heeft de ROB voor elkaar gekregen dat de NS alle kosten voor archeologisch onderzoek en opgravingen langs en op de route voor haar rekening neemt. Voor management van de Betuweroute stelde Rail Infrabeheer van de NS een afzonderlijke organisatie, de Managementgroep Betuweroute in. Binnen deze managementgroep hebben de archeologen een eigen afdeling gekregen.

De Vinex, de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra, voorziet in de bouw van meer dan 650.000 woningen door heel Nederland. De ROB verwacht dat in circa 30 procent van deze gebieden belangrijke archeologische vondsten zullen worden gedaan. In veel van de gebieden van deze uitbreidingsplannen is archeologisch noodonderzoek verricht. In Den Haag bijvoorbeeld, in het uitbreidingsplan Wateringseveld, leidde dit in november 1997 tot de vondst van vier Romeinse mijlpalen. De vondst werd gedaan door de afdeling Archeologie van de Dienst Stadsbeheer van Den Haag. Drie van deze mijlpalen, die zich onder een dikke kleilaag bevonden, bleken bijzonder goed geconserveerd. De vierde lag in brokstukken uiteen. Aanwezige sokkels doen vermoeden dat de mijlpalen inderdaad op de vindplaats gestaan hebben. Uit wat direct bij de opgraving van de inscripties leesbaar was, kon worden opgemaakt dat de palen van verschillende ouderdom zijn, variërend van 140 tot 250 na Christus. Dit is een duidelijk voorbeeld van een situatie waarbij archeologisch onderzoek vooraf gaat aan infrastructurele ingrepen in het landschap. Hieruit blijkt hoe belangrijk

het is dat de ROB in een vroegtijdig stadium betrokken is bij het overleg over ruimtelijke inrichting. De mogelijkheden om de archeologische resten in te passen in de nieuwbouw zijn op dat moment nog groot. Bijvoorbeeld door vindplaatsen in te passen in parken, plantsoenen en dergelijke kan de doelstelling, behoud van vindplaatsen in de bodem, gerealiseerd worden.

Ook in internationaal verband wordt het belang van archeologische monumentenzorg ingezien. In 1992 tekenden de lidstaten van de Raad van Europa het verdrag van Malta. In dit verdrag wordt geregeld hoe omgegaan moet worden met het archeologisch erfgoed. In de eerste plaats richt het beleid zich op behoud; indien dit niet mogelijk is moet het bodemarchief voor vernietiging onderzocht worden. Sinds de tekening van dit verdrag kan ook Nederland monumenten voordragen voor plaatsing op de Wereld Erfgoed Lijst. De ROB, de gemeente Noordoostpolder, de provincie Flevoland en de stichting Flevolandschap hebben zich sterk gemaakt voor het aanmerken van Schokland, een voormalig eiland in de Noordoostpolder, als Wereld Erfgoed. Schokland is, zo redeneerde de ROB, een symbool van de kenmerkende strijd van de Nederlandse bevolking tegen het water en de laatste tastbare herinnering aan kleine gemeenschappen aan de kust van de Zuiderzee. De inspanningen waren niet tevergeefs: in december 1995 werd het voormalige eiland als eerste Nederlandse monument door de UNESCO (de VN-organisatie voor onderwijs, wetenschap en cultuur) op de Wereld Erfgoed Lijst geplaatst. Het gebied dat als Wereld Erfgoed is aangemerkt komt overeen met het gebied dat sinds 1994 onder de Wet Bodembescherming valt. Deze wet beschermt onder andere de cultuurhistorische waarden. Met de plaatsing erkent en bekroont de UNESCO de juridische bescherming die al voor het gebied gold. De ROB oefent dus ook op internationaal niveau invloed uit voor de erkenning van het Nederlandse archeologische erfgoed.

Hoewel de archeologische monumentenzorg primair gericht is op het behoud van het erfgoed ter plekke, is het toch een opgraving die de laatste jaren de meeste publiciteit heeft getrokken. In november 1996 bepaalde de vondst van een Romeins gezichtsmasker, vernoemd naar de zanger Gordon, het archeologische nieuws. Het masker werd gevonden in de Leidse polder Roomburg, en was voorpaginanieuws van enkele kranten. Ook werd er uitgebreid aandacht aan besteed in het NOS-Journaal en andere televisieprogramma's. Deze gratis publiciteit voor het masker uit de eerste eeuw na Christus, bracht de Romeinse rijksgrens – de *Limes* – onder de aandacht. De bekendheid van het fenomeen maakt het vanzelfsprekender dat bestuurders hun

verantwoordelijkheid dragen voor bedreigde restanten van die grens. De ROB neemt inmiddels initiatieven voor een *Limes*-project, om afzonderlijke bedreigde vindplaatsen onder de paraplu van een groter project te beschermen. De vondst van het masker, tentoongesteld in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, heeft de aandacht voor het archeologisch erfgoed zeker geen kwaad gedaan.

Publicaties

Tenslotte zorgt de ROB er onder andere via publicaties voor dat vaklieden en geïnteresseerden kennis kunnen nemen van de stand van het archeologisch onderzoek in Nederland. De ROB heeft een gevarieerd aanbod van door haar uitgegeven en ondersteunde publicaties. Zo geeft de ROB vier keer per jaar het *Nieuwsbericht van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* uit. Hierin komen nieuws en achtergronden van de archeologische monumentenzorg en van de ROB zelf aan de orde. Tevens geeft de ROB de reeks *Nederlandse Archeologische Rapporten* (NAR) uit. De ROB-NAR's, zoals ze worden genoemd, zijn wetenschappelijke rapporten. Voor belangstellenden zijn ze verkrijgbaar op aanvraag. Een andere voor een groter publiek bestemde publicatie, is de reeks *Toeristisch Recreatieve Archeologisch Projecten*. In deze TRAP-boekjes worden archeologische fiets- en wandelroutes beschreven. De TRAP-boekjes kan men bestellen bij de Joan Wilems Stichting in Amersfoort, waar men tevens terecht kan voor de ROB-NAR's. Buiten deze reeksen geeft de ROB folders, wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke werken uit.

De ROB probeert niet alleen via publicaties wetenschappers en amateur-archeologen op de hoogte te houden van het huidige archeologische onderzoek. De dienst is ook bezig met de voltooiing van een eigen elektronisch informatienetwerk. Via dit archeologisch informatiesysteem, ARCHIS genaamd, zouden in eerste instantie onderzoekers snel en makkelijk informatie moeten kunnen inwinnen. Zoveel mogelijk archeologische kennis over Nederland moet in de toekomst via ARCHIS te ontsluiten zijn. Dit ontwikkelen van een eigen informatiesysteem past binnen de dienstverlenende functie die de ROB in de toekomst steeds meer zal gaan innemen.

Diegenen die meer willen weten over archeologie in Nederland, de rechten en plichten in de zorg voor het archeologisch erfgoed of het overheidsbeleid ten aanzien van archeologische monumentenzorg kunnen een bezoek brengen aan de Internetsite van de ROB. Het adres van deze site is: <http://www.archis.nl>.

Noot:

1. Met dank aan Marjo Montforts, communicatiemedewerker en coördinator ARCHIS van de ROB, voor haar vriendelijke ontvangst en de toelichting op het functioneren van de ROB.